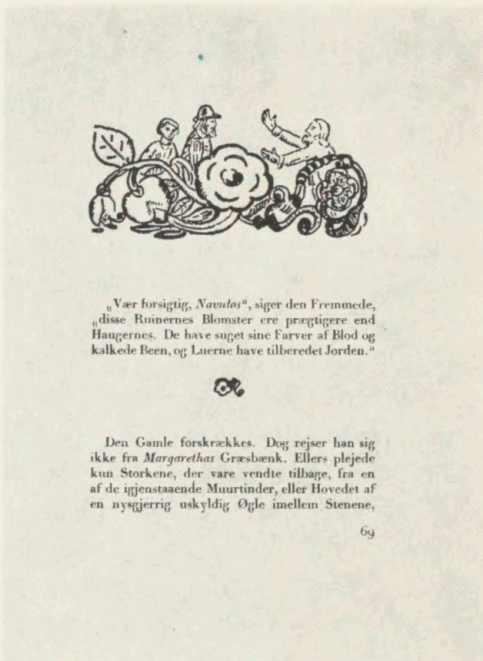

Forening for norsk bokkunst

*Korte glimt fra en möysommelig, ufullendt
historie af Halvor Durban-Hansen*

Hvor ofte er det ikke i en stemningsrus skjedd ting som man senere får grunn til å spekulere over?

I året 1900 hadde man plutselig fått hastverk i gamle Norge. Som det første helt planlagte og gjennomførte norske bokkunstverk hadde praktutgaven av Snorre Sturlasons Kongesagaer sett dagens lys i 1899, og på salgssuksessen og begeistringsbølgen skapte man også snart den mindre folkeutgaven, som sendtes ut i 1900. Hovedmennene bak disse boklige bedrifter var forleggeren Johan Martin Stenersen og kunstmaleren Gerhard Munthe. Den sist nevnte var og skulle enda mer bli en betydningsfull person i norsk bokproduksjon. Og sammen med 6 andre energiske og re-

Side fra Henrik Wergeland: Jan van Huysums
Blomsterstykke med illustration af O. Wold
Torne. Oslo 1916.

spektable personer sendte han 28. april samme år ut et opprop om etablering av Forening for norsk bokkunst, som da også ble konstituert 14. mai 1900. Denne forenings lover's § 1 har følgende ordlyd: »Forening for norsk Bogkunst har som Opgave at udvikle Kunst og Smag i norsk Boghaandværk«. Det har ikke vært noen helt enkel oppgave å fylle eller løse. »Loven er ærlig, Holden oftest besværlig«. Men det er neppe tvil om at forholdene ville ha vært vesentlig kummerligere dersom *ikke* Bokkunstforeningen, som er dens daglige benevnelse, hadde övet sin innflytelse.

Foreningens skiftende styrer har imidlertid samtlige hatt mange vanskeligheter å kjempe med, kanskje først og fremst av økonomisk art. Det gir forklaring på at publikasjonsvirksomheten iblant har hatt kjedelige, men nødvendige pauser. Formålet, som man tenkte seg oppfylt ved møte- og foredragsvirksomhet, diskusjon og fremvisninger og ikke minst publikasjons-utgivelse, peker jo alltid fremover, og til målet kommer man aldri. Det er dog en ganske pen rekke av publikasjoner Bokkunstforeningen har istandbrakt, og verdien av disse både litterært og bokkunstnerisk må ikke undervurderes. Etter som årene har gått er det imidlertid blitt nokså klart for ledelsen at den norske bokvenn ikke er syndelig interessert i å gå på møter; han eller hun foretrekker så åpenbart å sitte hjemme og lese. Litt av en begivenhet burde det ha vært da xylograf F. Hendriksen 14. november 1903 besøkte Kristiania og gjestet foreningen med et foredrag om Forening for Boghaandværk. Men hvor mange medlemmer som møtte frem da, er ikke oppgitt. – Dessverre er heller ikke trofasthet og stabilitet på lese-området noen udbredt dyd, det må med skam bekjennes at norske bokelskere ser ut til å være heller labile; de vil – synes det – foretrekke selv å velge de publikasjoner de ønsker, slik at bokutsendelser (ved giro-innbetalingskort) i de siste 10-12 år ofte er blitt mött med vegring og retur. Slikt er ikke stimulerende for de ansvarlige styrer. Og man har selvsagt ingen mulighet for eller interesse av å holde på slike medlemmer. Resultatet er følgelig blitt en avgang på medlemmer, som nok er beklagelig, men som fra ledelsens side sett forteller sitt klare språk om tendensen. På det høyeste har Bokkunstforeningen nominelt

daarlig, saa de blot kom nogle Mil om Dag og ildelig maatte spørge sig for, hvor Veien til Wien gik, saa kom det dem ofte isinde, at de helst havde vende om igjen, og havde det ikke været en Skam, saa var det ogsaa skeet.

De kom endelig frem. Men allerede paa Gaden hørte de, at der netop var kommen Tidende fra Petersburg om, at Keiser Alexander var død! Hvochen skulde de saa? Hjem igjen? Naturligvis, Alle vare evige, kun vilde han, der komponerede, gjerne forinden faa et Par af sine Sange sunget for den gode Keiser Frantz. De fremstillede sig da for Keiseren, og Folgen blev, at de med allerhøieste Tilladelse holdt en offentlig Koncert, og Folgen deraf var igjen, at Wien ikke skrev eller

* 1 December 1825.

32

Opslag fra Bjørnstjerne Bjørnson: Tyrolersangen med tegning af Chrux Dahl. Oslo 1932.

hatt henimot 700 medlemmer, men ved nevnte lutring er tallet redusert til omkring 375, altså bare ca. en tiendedel av hva Forening for Boghaandværk kan monstre. Rimeligvis må det også innrømmes at den uregelmessighet i bokutgivelse som svak økonomi har forårsaket, igjen har virket som en boomerang og har bremset på tiltaklysten. I samme retning har nok også mangelen på et kontaktorgan mellom styre og medlemmer – et medlems-tidsskrift – virket. Klimatet i Norge er boklig sett ikke det gunstigste, man savner et bredere miljø, men muligheter for å rette opp denne skjevhet burde ikke desto mindre være til stede. Reparasjonstiltak vil imidlertid nok kreve en økonomi som i øyeblikket ikke forefinnes.

Man spør seg nu: Kan selve publikasjonsutgivelsen og dens form ha innvirket på medlemmene i negativ retning? Et spørsmål som naturligvis er meget vanskelig å svare på med tilforlatelighet. Det er klart at eksklusivitet alene – det at publikasjonene ikke (motsatt forholdet i Danmark) er tilgjengelige i bokhandelen – etter som årene har gått neppe er tilstrekkelig til å knytte medlem-

mene til seg. Og nummereringen av eksemplarene, som er bibeholdt til dags dato, er heller ikke det samme lokkemiddel som det kanskje har vært, spesielt ikke fordi fast nummer aldri har kunnet garanteres. Har da publikasjonene i seg selv forårsaket bevegelsen i medlemsstokken? Muligens står man ved besvarelsen av dette spørsmål nettopp foran løsningen av problemet.

Noen spredte generelle betraktninger omkring publikasjonene – til dato ca. 40 i tallet – er ment som ærlige forsøk på å komme årsakene noe nærmere. Det skal bemerkes at nesten samtlige de eldre bøkene fra Bokkunstforeningen forlengst er utsolgt, og antikvarisk bare oppnåelige til høye priser, – hvilket dog ikke ene og alene gir noen forklaring på bøkernes interesse blant medlemmene. De eldste publikasjonene ble trykt i beskjedne opplag, varierende fra ca. 300 til ca. 750, og har senere kunnet kjøpes av nye medlemmer så lenge opplaget varte. På den annen side sitter man med til dels betydelige beholdninger av de fleste litt nyere og nyeste publikasjoner, som er trykt i opplag på 1000 eksemplarer. Blant disse er

en rekke som i sin litterære verdi og i innhold både burde fengsle og ha stadig aktualitet. (Man har stort sett i de siste 20-25 år holdt seg utenom historiske manuskripter.) Dette på tross av den hodepine de sittende styre har hatt med å finne frem til manuskripter og oppgaver som var litt-rært og kunstnerisk forsvarlige, uten å innebære royaltyp-lik og betydelige kunstnerhonorarer. Manuskriptoppgavene har kanskje vært blant de største problemer i de siste tiår.

Bokkunstforeningens lover og spesielt dens to første paragrafer, som omhandler formålet og peker på midlene, har ingen nærmere direktiver eller antydninger om de forpliktelser som styret burde ha overfor bokutgivelsene og medlemmene. Man kan selvsagt på den ene side hevde at et styre bör stå så fritt som overhodet mulig, det får finne et høvelig manuskript og sørge for at dette utgis i en dertil passende form. På den annen side vil en slik uskrevet frihet lett mistolkes derhen at man – slik det altfor ofte foregikk før

i tiden, og som Danmark også har sett atskillige eksempler på – uten videre godtar en formodet suveren kunstners ferdige illustrasjoner og opplegg, et *fait accompli*, i stedet for med sin (styrets) samlede kompetanse å virke som kontrollerende og vurderende instans; bl. a. for å påse at man ikke presenterer separat illustrasjonskunst, men får en harmonisk løsning i pakt med det typografiske, det leseoptiske eller det pedagogiske, hvor slikt er imperativt. Vel skal en forening som den norske riktignok stimulere til bokkunstneriske toppytelser; men det er en sørgelig utbredt svakhet og en misforståelse å tro at en hvilken som helst kunstner og en grafiker nødvendigvis også er en bokkunstner. Slike fortolkninger er fremdeles like alminnelige som de er beklagelige, – og de gir uten videre forklaringen på hvordan et presumptivt kyndig styre kan komme i skade for å forlene enkelte utgivelser med benevnelsen bokkunst, som dog ikke fyller de viktigste krav til dette begrep. Å feile er menneskelig, men i en aktet forenings navn bör dette ikke gjøres for ofte. Om enn folk i sin alminnelighet – altså utenom bokelskeren og fagmannen – ikke kan forventes å reagere kritisk på slike boklige feiltrinn, bör man forlate seg på den *kritiske* lesers ofte klare intuisjon, som vil rope alarm overfor glitter, glør og voldsomme effekter. Og et argument i denne retning – sensasjon for oppsiktens skyld alene – er ikke holdbart. Bokkunstforeningen har æren for mange bra bøker og »godt bogarbejde«, men får også ta imot kritikk for flere desiderte boksnobberier av høyst tvilsom verdi. Selv medlemmene i en slik forening og dets styre får ikke glemme at enhver bok har en funksjon; den skal leses, og skal *kunne* leses. En ting synes nemlig meget klar, den at det blant medlemmene er en majoritet som først og fremst er interessert i litteraturen. Men på dette punktet har neppe heller styrene sviktet sine forpliktelser, om det vitner jo bl. a. navn som Henrik Wergeland, Björnstjerne Björnson, Knut Hamsun, Arne Garborg, Ragnhild Jölsen, Hans E. Kinck og Alexander L. Kielland, samt Petter Dass, Johan Falkberget og Nils Kjær. – Blant fremtredende kunstnere som har illustrert oppgavene må nevnes foruten Gerhard Munthe, O. Wold Torne, Sverre Pettersen, Ridley Borchgrevink, Fredrik Mathe-

XVI

DET store Postdampskib, som kom fra Kristiania og skulde helt op til Tromsø, gik ud gennem Flekkefjorden en regntung Stormnat i April.

Postmesteren havde været oppe og leveret Posten iland ved Bryggen, – det var en liden, beskedent Seildugpose med Aviser og to, tre Breve, som skulde iland i Flekkefjord.

«Faar vi Sjøl – Styrmænds» – raabte Postmesteren op til Kommandobrøtten.

«Jaja faar vi Sjø – Postmester!» svarede Styrmænden og holdt sig ulykkelig øje med varsel, naar vi gaar ind til Eggesund!»

«Tak –» brummede Postmesteren og skyndte sig tilbage til sin lme, lille Lugar, hvor der låsende en Parafinlampe med Skjerm.

197

Side fra Alexander L. Kielland:
Arbeidafolk med xylografi af Knut Rumohr.
Oslo 1950.

Aksel Danielsen

Det Berlingske Bogtrykkeri

1903-1968

Ingen kunne anc, at udstillingen af Aksel Danielsens bogarbejder på Frederiksberg Kommunebibliotek skulle blive et afsluttende facit, dens anmeldelser til nekrologer. Men hvor var det dog godt, at man nåede det. Han glædede sig fortjent over den anerkendelse, der fulgte med. Han havde gjort status, skuet tilbage, og vidste, at der lå et livsværk bag ham. Vi andre kan tilføje, at det var helstøbt, gennemsundt, ukrukket.

Aksel Danielsen var frem for nogen håndværkeren i dansk bogtypografi. Han kendte til skriften, til dens egenskaber på papiret. Han vidste præcis, hvor meget den skulle skydes for at opnå sin optimale virkning som kolumne på siden. Hans arbejde ligger netop i samspillet mellem skrift, papir, farveføring og proportioner. Han kendte til klangfarven, dette meget mere udefinerlige end rytme og harmonier.

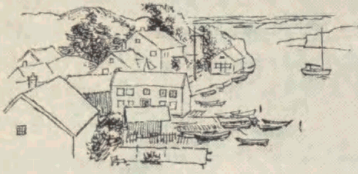
Samarbejdet med Kai Friis Møller og Povl Christensen er for længst anerkendt. Fra den første modtog han inspiration i det rent typografiske. Her fik han sin engelske drejning. Hos den anden hentede han viden om det kunstneriske element og tilføjede det en fagmæssig ramme. Han var åben for andres ideer, men til slut var det ham, der bestemte det endegyldige resultat.

Aksel Danielsen administrerede ikke alene sin sans for fagets følsomme sider. Han varetog også den fulde ledelse af en stor virksomhed. Og det sled ham op at skulle ride to så krævende heste på een gang. Han ville ikke have nogen helt tæt ved sig. Man forstår godt, at kræfterne ikke slog til.

Tilbage står en række nytårspublikationer og dusinvis af andre udgivelser, som bar tydeligt præg af at have været i Aksel Danielsens hånd. Han videreførte en smuk tradition i dansk bogtypografi, men gav den en drejning i sin personlige retning, som var umiskendelig.

Forening for Boghaandværk er ham stor tak skyldig for hjælp til mange tryksager. Han lå på linie med gamle Hendriksens bestræbelser og modtog da også i rette tid æresprisen herfor.

Bogvennen bringer ved en senere lejlighed en

BREKKESTØBREVE

I

Gak til myren og bliv vis, heder det i Salomos ord-sprog, og for skolegutter har dette raad været gjen-taget i tide og utide med vekslende held. Jeg kan huske, at ordet var mig dunkelt i min barndom, fordi det aldrig faldt mig ind, at der med myren bare skulde forstaaes den første, den bedste maur. Isaaftald vilde jeg foraget vinket, og det er jeg tilbøjelig til endnu.

Den aktivitet, de smaa krakilske dyr udfolder, har aldrig forekommet mig efterlignelsesværdig for men-sker. De render om hverandre, men hvad render de egentlig efter? Gjør man alvor af det og sgaar til myrens og udvælger sig en enkelt respektabelt ud-seende maur til mønster og forbillede, saa opdager man snart, at vedkommende foretager lutter unyttige

57

Side fra Nils Kjær:

Brekkestøbreve og andre epistler med tegning af Frederik Matheson. Oslo 1955.

son, Chrix Dahl, Knut Rumohr og Reidar Johan Berle.

Ikke engang da Bokkunstforeningen fylte 50 år fant man ökonomisk anledning til noen jubi-leumspublikasjon, alt hva som ble sendt ut var en möte- og publikasjonsfortegnelse. Dette står ikke i forhold til den betydning denne forening tross alt har hatt og fremdeles har – som en vek-ker for lesning og estetikk. Ved 75-års jubileet bör dette minnes og hedres. – I öyeblikket tilslöres de lysere forhåpninger om dette av en skremmende rapport om nesten katastrofal nedgang i den al-minnelige nordmanns lesning. Måtte det likevel forunnas å holde leseinteressen vedlike og sam-tidig skape et rikere miljø for vakre, vel utförte og riktige böker i det karrige Norge.

artikel med en gennemgang af Aksel Danielsens produktion. Den fortjener at blive fyldig. For han var en af de store i sin generation.

Erik Ellegaard Frederiksen

Gunnar Biilmann Petersen

1897-1968

Ved arkitekt, professor Gunnar Biilmann Petersens død søndag den 7. april har dansk kunsthåndværk og grafisk kunst mistet en af sine fornemste personligheder. En mand, som i sig forenede så værdifulde egenskaber som forskeren, videnskabsmanden og den udøvende kunstner.

Biilmanns viden om arkitektur og kunsthåndværk, også fremmede kulturers, var utrolig omfattende. Den var parret med en usvigelig fornemmelse for form og stof. Den samme følsomhed og sikkerhed prægede hans forhold til skrift, til grafisk kunst i videste forstand. På dette område var han suveræn, selv målt med en international målestok. Hans forelæsninger på Akademiet om skriftens udvikling fra oldtiden til moderne tid var i sjælden grad præget af forskerens egne resultater, møjsommeligt indsamlede på rejser rundt i Europa, navnlig i Grækenland og Italien. De bar humanistens adelsmærke, og det må oprigtigt håbes, at det næsten afsluttede værk, som er grundlaget for disse forelæsninger, må kunne udgives. Det vil give ham den centrale placering blandt skrifthistoriens forskere, som svarer til hans format.

Biilmanns produktion som grafisk kunstner var uoverskuelig. Den største del er anonym, for Biilmann signerede ikke som sin gamle lærer Knud V. Engelhardt sine arbejder. Det er naturligt her at nævne rammen om Jens Olsens ur, skiltningen på De forenede Assurandørers ejendom i Palægade, hans plakater, hans arbejder for Hellesens Enke, hvis ejendom han har tegnet, og for F. D. B. Som bogkunstner var Biilmann alt for lidt produktiv, men »Tegninger af Christian Købke«, Karl Madsens værk om Bindsbøll og Johannes V. Jensens »Ravna«, som Biilmann selv satte på Det Berlingske Bogtrykkeri og illustrerede med sine egne mesterlige træsnit, er blandt de bedste ting inden for boghåndværket.

Biilmanns arbejder var i sjælden grad præget af en selvfølgelig naturlighed, som kun for de færreste lod ane hvilket arbejde der ofte gik forud. Han gik uden om de nemme løsninger og det tilstræbt artistiske, det diletantiske havde han intet til overs for. Til gengæld glædede han sig, når han hos medarbejdere og andre så ærlige bestræbelser. Hans anerkendelse varmede. For hans venner er hans død et smerteligt og uerstatteligt tab.

Ejnar Philip

Bibliografisk smule om Søren Kierkegaard

I sin anmeldelse i sidste nr. af »Bogvennen« af min udgave af auktionsprotokollen over Søren Kierkegaards bogsamling skriver Aage Jørgensen, at jeg i modsætning til flere tidligere forskere henregner de to appendix'er til den Kierkegaard'ske samling. Dette er en misforståelse. Og da misforståelser har en evne til at gro fast, vil jeg gerne omgående berigtige denne.

Lad mig citere, hvad jeg i indledningen til udgaven siger om sagen: »I den oprindelige udgave [altså af auktionskatalogen] fra 1856 efterfulgtes hovedsamlingen af to appendix'er. Kyndige og forsigtige forskere som Sejer Kühle regnede dem uden videre med til Kierkegaards samling, mens andre har ønsket dem udskilt som Kierkegaard uvedkommende. Afgørende beviser i den ene eller anden retning er hidtil ikke fremkommet. Hvis man kunne bevise, at Kierkegaard har ejet bøger, som findes i tillæggene, og tillige identificere de pågældende eksemplarer som havende været i Kierkegaards eje, samt stammende fra tillæggene, ville sagen naturligvis være afgjort. Men såvidt er man ikke nået. . . . På denne baggrund forekommer det betænkeligt at udgive auktionskataloget uden de to tillæg. Man véd intet sikkert. Men ved at gøre tillæggene bekendt i videre kredse af forskere, samlere og antikvarboghandlere er der en mulighed for engang at få problemet løst definitivt.«

Jeg mener altså, at man ikke véd, om de to appendix'er hørte til den Kierkegaard'ske samling eller ej. Men at man ved at offentliggøre dem

måske en skønne dag kan få tilhørsforholdet opklaret.

Dette lille indlæg skal derfor forstås som en stimulans til ihærdigt studium af disse drilagtige appendix'er.

H. P. Rohde.

studiographic

Det kendte, engelske kunsttidsskrift *Studio International* har fået, som det hedder, *a graphic design supplement*, der i fremtiden vil udkomme tre gange årligt, og som første gang, april 1968, optager 18 af Studio's 55 store, kriderede tekstsider.

Det nystartede tidsskrift i tidsskriftet kalder sig – i bedste bauhaus-stil, uden affabelt knæfald for stort begyndelsesbogstav i eget navn – for *studiographic*; det er i mange henseender en glædelig nyskabelse, først og fremmest fordi det frembyder interessant læsning. Nr. 1 rummer således en artikel *Applied art for fine art's sake* om det ikke altid lige harmoniske forhold mellem kunst og funktion i typografisk tilrettelægning. *Revivals, sterility and riotous self-expression* er en skarpsindig analyse af noder og unoder, når tidligere tiders typografiske formsprog tages frem til fornyet brug. I *Fat men on thin ice* gives en redegørelse for den politiske karikaturens politiske historie i England, illustreret bl. a. med gengivelser af 1700-tallets karakteristiske, satiriske kobberstik, og fra vor tid med photocar-toons fra *Private Eye*, som lader de interesserede læsere kende dronningens lønlige tanker, når hun åbner Parlamentet: »and I hope you realize I didn't write this crap«. Endelig anmelder den ene redaktør, John Miles, Stanley Morison's sidste bog *John Fell, the University Press and the Fell Types*.

studiographic har således krav på opmærksomhed ikke blot p. g. a. sit varierede indhold, men især fordi det er udtryk for en usnobbet og vidtfavnende interesse for industriel grafik spændende fra plakater i ny-art-nouveau-stil til Dr. Fell's typer, og fordi »tidsskriftet« er et glædeligt tegn på, at typografi – i videste forstand – fra at have været et særanliggende for folk med sans for detaljer nu er på vej til at blive godt stof på

redaktionerne (jvf. også Politiken) og en kunst-(industri)form, 'man' må tage alvorligt.

Ansvar for gennemførelsen af denne kunst- og kulturpolitiske transformation er lagt i hænderne på Colin Banks og ovennævnte John Miles, der i fællesskab forestår ikke blot redaktionen, men også den typografiske tilrettelægning af the *studiographic*. CE

FfB's hus i Klareboderne

Fra arkitekterne Karsten Rønnow og Hans Henrik Engqvist foreligger der nu et detaljeret forslag til restaurering af ejendommen, som vil bringe udseendet tilbage til nogenlunde, som det så ud 1845 (se »Bogvennen« nr. 3). Dette såvel som foreningskontorets indflytning vil formentlig koste op mod 100.000 kr. – hvoraf der indtil nu ikke er stort mere end 1/10 disponibelt for dette formål. Så hvis nogen af medlemmerne ... vil det være meget velkomment.

James Moran

er en af Englands fineste kendere af bogtrykkets historie og har været redaktør, forlægger og bogtrykker. Han har redigeret og udgivet forskellige tidsskrifter med relation til de grafiske fag, herunder *Book Design & Production*. Fungerer nu hovedsageligt som historisk skribent og rådgiver for bogtrykkere og forlagsvirksomheder. Han er grundlægger af foreningen *Printing Historical Society*.

Poul Erik Skriver

fik afgang fra Kunstakademiets bygningskole 1944 og har siden arbejdet på flere tegnestuer, bl. a. hos Arne Jacobsen og i Københavns Kommunes Byplankontor. Redaktionssekretær ved tidsskriftet *Byplan* og redaktør af tidsskrifterne *Arkitekten* og *Arkitektur* fra 1956. Leder af *Arkitektens Forlag* fra 1959.

Medlem af komiteen for årets bedste bøger. Har skrevet artikler om byplanlægning, byggekunst og bogvæsen samt udgivet flere bøger om byggeri.

